

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE ABD POLİTİKALARINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

PROF. DR. ENVER BOZKURT*

GİRİŞ

Insanlığın ortaya çıkışı ile birlikte toplumsal hayat içerisinde güvenlik en önemli sorunlardan biri hâline gelmiştir. Siyasi kurumların ortaya çıkışı ile birlikte güvenlik kendisini daha fazla hissettirmiştir. Devlet kurumunun 1648 Westfalya süreci sonrasında modern anlamda ortaya çıkması, uluslararası toplum kavramını da gündeme getirmiştir. Ulus devletlerin iç güvenliklerini sağlamak önemli bir görev olduğu gibi¹, dış güvenlik olarak da adlandırılan, uluslararası toplumun güvenliği de bu toplum üyelerine yüklenmiş bir görevdir.

Güvenlik kavramının askeri, ekonomik, çevresel, siyasi, sosyal yönleri bulunmaktadır. Geçmişten bu yana güvenlik kavramı ile genel olarak anılmak istenen ve ilk ortaya çıkış şekli askerî güvenliktir. Daha sonra ekonomik, çevresel, siyasi güvenlik buna eklenmiştir. Sosyal faktörler güvenlik kavramını etkilemiştir.

Milletler Cemiyetinin I. Dünya Savaşı sonrasında kurulması ortak güvenlik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler örgütü ile devam etmiştir. Uluslararası toplumun üyelerinden birinde ortaya çıkan güvenliği tehdit edici ve bozucu bir eylem diğer üyeleri de etkileyebilmektedir.

*Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

“Soğuk Savaş”ın sona ermesiyle ABD tek kutuplu dünyanın egemen gücü olarak ortaya çıkmıştır. ABD uluslararası topluma ve hukukuna önemli ölçüde ABD müdahalede bulunmuştur. Güvenlik anlayışı bakımından da egemen gücün bilhassa 11 Eylül 2001 sonrasında önemli bir değişim içerisinde olduğu görülmüştür. Başkanlık değişimlerinde ABD’de doktrin değişikliği yaşanabilmiştir. Obama’nın iktidara gelmesi güvenlik alanında böyle bir değişime sahne olacak mıdır? Söylemlerinde önemli değişimler yaşanacağı intibai verilmiştir. Ama “Bush doktrini” kadar önemli bir değişim oldukça zordur.

Güvenlik Kavramının Analizi

A. Güvenlik Kavramı

Kelime anlamı olarak güvenlik Latince “Se-Cura” kökünden gelmekte ve “korkudan mahzun” olma durumunu ifade etmektedir. Dilimizde kelime “Toplum yaşamında kanuni düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet.” anlamına gelmektedir.²

Bu çerçevede en basit anlamda yakınlarının ve kendisinin can ve mal güvenliğinin sağlanması ve bunun sürdürülmesi bireyin temel kaygısıdır.³ Bu özelliği ile güvenlik insanoğlunun her zaman için en temel kaygılarından, önceliklerinden birisi olmuştur. Öyle ki Amerikalı psikolog Abraham Maslow 1943 yılında yayımladığı daha sonra “Maslow Teorisi” olarak anılan ünlü çalışmasında insanların ihtiyaçlarını bir sıraya koymuştur. İhtiyaçlar hiyerarşisi olarak da anılan çalışmaya göre insan ihtiyaçlarının birinci sırasında yeme, içme gibi fiziksel ihtiyaçlar yer alırken, yaşamak için gerekli olan bu ihtiyaçlardan hemen sonra Maslow’a göre insanların en fazla ihtiyaç duydukları şey güvenlidir.⁴

Buradan hareketle diyebiliriz ki insanlığın var oluşu ile birlikte güvenliğin sağlanması gereksinimi de eş zamanlı olarak var olmuştur. İnsanlar beslenme ve barınma gereksinimleri yanında güvenliklerini de sağlamak için çaba sarf etmişlerdir. Önceleri göçebe olarak yaşayan insanoğlunun yerleşik hayata geçmesinin nedenlerinden biri de güvenlik ihtiyacıdır. Yerleşik yaşama geçilmesinin ardından insanoğlu yerleşim bölgesinin etrafını çitlerle çevirerek vahşi hayvanlardan ve diğer kabilelerden korunmaya çalışmış daha da ötesinde önceleri gerek avlanmak gerekse kendini savunmak için kullandığı taş, mızrak ve balta gibi silahları geliştirip ölümcül hâle getirerek kendisini savunmaya çalışmıştır.

Aslında bu silahlanma çabası diğer kabilelerde de aynı dürtüyü doğurmuş, diğer insanlar da kendi güvenlikleri için silahlanmaya başlamıştır. İn-

sanların kendi güvenlikleri için karşılıklı olarak giriştikleri bu silahlanma yarışı dünyayı ironik biçimde güvensiz kılmıştır. Bu durumun kavramsallaştırılmış hâli ise “güvenlik ikilemi” olarak nitelenmiştir.⁵ Bu teoriye göre bir kişinin, topluluğun veya ülkenin kendi güvenliğini sağlamak için silahlanması bir diğer kişinin, topluluğun veya ülkenin kendisini güvensiz hissetmesine yol açar ve böylece o da silahlanmaya başlar. Diyebiliriz ki tarih boyunca insanlık amansız bir şekilde devamlı silahlanmış; bu silahlanmanın zirvesi belki de II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş sırasında Sovyet Rusya ile ABD arasında yaşanan “dehşet dengesi” olmuştur.⁶ Bu dönemde kutup devletleri, dünyayı defalarca yok edebilecek kadar silahlanmışlardır.

İnsan hayatında her zaman var olan güvenlik kavramı uluslararası hukukun da temel konularından biridir. İnsanların kişisel güvenliklerinin sağlanmasını uluslararası güvenlik kavramlarından ayrı tutmak pek de mümkün değildir. Neticede tek tek insanların, toplulukların güvenliklerinin sağlanması devletlerin ulusal güvenliklerinin sağlanmasına hizmet edecektir. Bu da uluslararası güvenliğin tesisinde etken olacaktır.

Bu şekilde her alanda güvenlikten söz edilebilirken, güvenliğin bir kavram olarak ihmali, birçok akademik güvenlik araştırmasında kendini göstermektedir.⁷ Mantığa aykırı görünse de güvenlik, pek çok bilim adamı için önemli analitik bir kavram olmamıştır. Buzan da güvenliği “az gelişmiş” bir kavram olarak değerlendirmiştir.⁸ Güvenliğin kavramsal açıdan ihmal edilmesinin nedenleri olarak Buzan şunları söylemektedir:⁹ “Öncelikle güvenlik kavramının analizler geliştirmek için çok karmaşık olduğu söylenebilir. Güvenlik kavramının ihmal edilmesinin diğer bir nedeni, realist düşünürlerin Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenliğin kavramsal boyutlarını ihmal etmeleridir.”¹⁰ Kavramın ihmaline ilişkin son neden ise devlet politikası belirleyicilerinin güvenlik kavramındaki sembolik muğlâklığı yararlı bulmalarıdır.¹¹

Bu ve buna benzer nedenlerle kavramsal açıdan görece ihmale uğrayan güvenlik ile ilgili çalışmalar II. Dünya Savaşı ile başlamıştır. İlk kez II. Dünya Savaşında siviller güvenlik çalışmalarının ilk dalgasını oluşturarak askerî planlamada geniş bir biçimde yer almıştır.¹² Bu duruma işaret eden ilk çalışma 1952 yılında Arnold Wolfers’ın makalesidir. Wolfers uluslararası güvenliğin kavramsal boyutuna işaret ederek “uluslararası güvenliği belirsiz

İnsan hayatında her zaman var olan güvenlik kavramı uluslararası hukukun da temel konularından biridir.

bir sembol" diye değerlendirmiştir.¹³ 1950'lerin ortalarından beri uluslararası politikanın baskın bir dalı güvenlik olmasına rağmen terimin kavramsal boyutları hep gözardı edilmiştir.¹⁴

B Güvenliğin Sınıflandırılması.

Uluslararası güvenliği çeşitli bakış açılarından sınıflandırmak mümkündür. Realizm, liberalizm, konstrüktivizm, eleştirel vb. açılardan güvenlik algılamalarını ele almak mümkündür.¹⁵ Bunun haricinde çok değişik sınıflandırmalar yapılabilir de kavramın dayandığı felsefi düşünceler incelendiğinde güvenlik kavramına dair iki çeşit sınıflamadan söz etmek mümkündür. Bunlar sert ve yumuşak (esnek) güvenlik anlayışlarıdır. Sert güvenlik anlayışı güvenlikten bahsedildiğinde insanların akıllarında canlanan güvenlik kavramıdır. Uluslararası alanda askerî önlemler ile ulusal alanda ise polis, jandarma vb. kolluk kuvvetleri ile güvenliğin temini, bir diğer ifade ile asayişin sağlanması olarak nitelenebilir. Bu güvenlik anlayışının felsefi açıdan Hobbes'un düşüncelerine dayandırılması mümkündür. Bu bakımdan sert güvenlik anlayışına Hobbescu güvenlik anlayışı da denilmektedir. Hobbes'un doğa hâli tanımlamasında insanlar anarşi ve korku içerisinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle insanlar bir toplumsal sözleşme ile kendi kişisel güvenliklerinin temini için diğer tüm özgürlüklerinden geri dönülmez bir şekilde vazgeçmişlerdir. Bu şekilde vücuda gelen "Leviathan" insanların özgürlüklerine onların güvenliklerini sağlamak yolunda sınırlamalar koyabilir ve hatta söz konusu olan bu özgürlükleri ortadan kaldırabilir.¹⁶ Diğer bir deyişle Hobbes'un anlayışına göre güvenlik insan hak ve özgürlüklerinin en önemlisidir ve güvenlik için diğer hak ve özgürlüklerden vazgeçilebilir. Bu anlayış çerçevesinde güvenlik, insan hak ve özgürlükleri ile görece olarak çoğu kez çelişen bir kavramdır. Bu nedenle güvenliğin sağlanması çabaları aslında, güvenlik önlemleri ile diğer hak ve özgürlüklerin dengelenmesi işidir.

Güvenliğin sağlanması çabaları aslında, güvenlik önlemleri ile diğer hak ve özgürlüklerin dengelenmesi işidir.

Bu güvenlik anlayışını geleneksel güvenlik anlayışı olarak nitelemek de mümkündür. Denilebilir ki devletlerin ortaya çıkmasından Soğuk Savaşın sonlarına kadar devletlerin güvenliklerini tesis etmek için başvurdukları yöntem geleneksel güvenlik anlayışıdır. En çok da Soğuk Savaşın hüküm sür-

düğü yarım yüzyıl boyunca baskın olan geleneksel güvenlik düşüncesi, üç unsurla karakterize edilebilir: Askerî tehditler ve güçlü mukavemet gereği; statüko eğilimli olması; devletleri merkez olarak alması.¹⁷ Bu dönem güvenlik anlayışı Hans Morgenthau'nun güç dengesi anlayışı ile örtüşmüştür.¹⁸ Soğuk Savaş döneminde ulusal çıkarları doğrultusunda güçleri oranında kendi güvenliklerini sağlamaya çalışan devletler arasında barış, ancak güç dengesinin sağlanması ile gerçekleştirilebilir.¹⁹ Devletler güç ile tanımladıkları ulusal çıkarları bağlamında politikalar takip ederlerken en önemli hedefleri ise uluslararası ortamın anarşik doğası gereği güvenliklerinin sağlanmasıdır.²⁰ Bu anlamı ile güvenlik, geçtiğimiz elli yıl boyunca, sivil özgürlüklerin askıya alınmasını, yapılan savaşları ve kaynakların bu yönde yeniden tahsis edilmesini haklılaştırmak için kullanılmış bir kavramdır.²¹

Yumuşak (esnek) güvenlik anlayışı ise insani güvenlik²² olarak da nitelendirilmektedir. İnsani güvenlik bireyi, güvenlik analizlerinin merkezine koyan anlayıştır.²³ Bu anlayışa göre insanların dolayısıyla devletlerin güvenliğine, daha geniş bir bakış açısı ile uluslararası güvenliğe yönelik tehditler sadece diğer insanlardan, topluluklardan veya devletlerden kaynaklanmaz. Genel anlamda güvenliği insan hakları ihlalleri, ekonomik istikrarsızlık, çevre sorunları, uyuşturucu madde trafiği, salgın hastalıklar, suç ya da sosyal adaletsizlikler gibi hususlar da tehdit etmektedir. ²⁴ Bu bağlamda insani güvenlik anlayışı ile günümüzdeki insan hakları anlayışı her açıdan örtüşmektedir.²⁵

Şu hâlde, insani güvenlik, yeni bir güvenlik²⁶ kavramsallaştırmasıdır; güvenliğin sadece fiziksel tehdit algılamasıyla açıklanamayacağını ya da var olan bir tehdidin sadece sert önlemlerle giderilemeyeceğini kabul eder. Bu özelliği ile yumuşak güvenlik anlayışını konuya felsefi yaklaşımı itibarıyla Locke'cu güvenlik anlayışı olarak nitelenebilir. Locke'a göre insanlar doğa hâlinde huzur ve mutluluk içinde yaşarlar. Bu ortamda herkes birbirinin haklarına saygılıdır, ancak yine de insanların aralarında çıkan uyuşmazlıklarda kendi davalarının yargıcı olmaları toplumlarının güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Bu sorunun çözümü noktasında Locke da Hobbes gibi toplumsal sözleşme ile üstün bir otoritenin yani devletin kurulmasını öngörür. Fakat Locke'un Hobbes'tan ayrıldığı nokta insanların güvenlik için tüm haklarından geri dönülemez bir şekilde vazgeçmemesidir. Devlet, sadece insanların aralarında söz konusu olabilecek uyuşmazlıklarda kendi davalarının yargıcı olmalarını önlemek amacı ile kurulur. Dolayısıyla güvenlik, insanların hak ve özgürlüklerinden vazgeçmelerini gerektirecek bir olgu değildir. Aksine güvenliğin sağlanabilmesi sert güvenlik önlemlerinin yanında diğer hak ve özgürlüklerin korunmasına da bağlıdır. Bu anlamda yumuşak güvenlik, güvenlik önlemlerinin diğer hak ve özgürlükler ile dengelenme-

sini öngörmez. Bu bağlamda yumuşak ya da insani güvenliğin ilk koşulu, sıradan insanın günlük hayatında kendisini güvencede hissedebilmesidir. Bunun sağlanması için kişilerin ekonomik güvenliklerinin²⁷ sağlanması yanında, gıda güvenliklerinin, ötesinde ise sağlık güvenliklerinin sağlanması gereklidir. Yumuşak güvenliğin başka bir koşulu olarak da siyasal güvenliğin sağlanması ele alınabilir.²⁸ Bu güvenlik, yurttaşlık ve siyasal hakların kullanılabilmesini kapsar. Bu güvenlik sadece yurttaşların özgürce oy kullanmaları değil, aynı zamanda seçecekleri adayları belirleyebilmelerini de kapsar. Bunların yanında güvenliğin sağlanması için eğitimin önemi de unutulmamalıdır.²⁹

Sert güvenlik eğer Soğuk Savaş dönemine hâkim güvenlik anlayışı ise yumuşak güvenlik de Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışının dayandırıldığı temel anlayış olarak nitelenebilir. Soğuk Savaş döneminde dehşet dengesi anlayışı çerçevesinde kişilerin dolayısıyla devletlerin güvenliklerine karşı tehditlerin bir diğer devletten geldiği fikri hâkim düşünce olarak kabul edilebilir.

Bu manada tehdit algılaması ile tanımlanan güvenlik yaklaşımı gerek Batı dünyası gerek de Doğu Bloku açısından sert güvenlik anlayışına dayanmıştır. Ancak Sovyet Rusya'nın yıkılması ile tehdit tanımlaması değişmiş ve güvenliğe yönelik tehditler, düzenli ordulardan daha çok ekonomi ve çevre sorunları, insan hakları ihlalleri vb. faktörlerden kaynaklandığı düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Bilhassa Soğuk Savaşın bitimi ile 11 Eylül terörist saldırılarına kadar dünyada güvenlik politikalarına hâkim olan genel yaklaşımın yumuşak güvenlik anlayışı olduğu söylenebilir.

Ortak güvenlik³⁰ kavramı da Milletler Cemiyetinin getirdiği bir sistemdir. Devletlerin uluslararası toplumun güvenliğinin sağlanmasında sadece kendi güvenliklerini sağlamanın yeterli olmadığı, güvenlik konusunda ortak hareket etmeleri esası günümüzde de Birleşmiş Milletler sistemi ile devam etmektedir. 1980'lerden itibaren bu geleneksel güvenlik anlayışından farklı olarak iş birlikçi güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır.³¹

Aslında bu yaklaşımdan hareketle güvenliğin, tehdit algılamaları ile tanımlanan dolayısıyla tehdit algılamalarının değişmesi ile değişen bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bu manada genel olarak güvenliğin tarih içerisinde geçirdiği evrelere bakacak olursak göreceğimiz şey güvenlik-tehdit ilişkisinin özünü koruduğudur.³² Bunun ötesinde tehdit algılamaları ile tanımlanan güvenlik kavramı ilgilendiği alan itibarıyla sürekli bir genişleme eğilimi içindedir. Eğer güvenliği tanımlarken insanların huzur ve mutluluk içinde yaşaması önermesini esas alacak olursak, insanların huzurlu ve mutlu bir yaşam için gereksinim duydukları koşulların genişlemesinin, güvenliğin

alakalı olduğu alanın genişlemesi sonucunu doğuracağını söylemek pekâlâ mümkündür. Örneğin geçmiş zamanlarda insanların güvenliği için çevre güvenliğinin sağlanması pek de öncelikli bir başlık değilken artan çevre tahribatının bu önermeyi güvenliğin kapsamı içine sokması doğal bir sonuçtur.³³ Kaldı ki devletlerden beklenenler de eskisinden çok daha fazlasıdır. Devletler de toplumdan gelen bu isteklere cevap vermeye çalışmaktadır.³⁴

C. Güvenliğin Tarihsel Gelişimi

Günümüzde güvenliğin geldiği noktanın anlaşılması bakımından tarihsel süreç içerisinde tehdit algılamalarının ne şekilde geliştiğini ve derinleştiğini incelemek yerinde olacaktır. Zira güvenlik kavramının yaşadığı değişim ve dönüşümler tehdit olgusunda yaşanan değişimlere bağlıdır. Tehdidin yeri, yönü ve mahiyeti değiştiğinde dönemin güvenlik anlayışı da buna kendisini uydurmaktadır. Bu doğrultuda tehdit algılamalarının günümüze nasıl ulaştığının anlaşılması için incelenebilecek tarihsel sürecin antik dönemlere kadar uzatılması mümkündür.

Antik Dönemde Hitit, Asur ve Mısır uygarlıkları arasında güvenlik kaygısının ilk formal biçimini görmek mümkündür. O dönemlerde Hitit uygarlığı giderek güçlenen Mısır karşısında Asurlular ile bir ittifak anlaşması imzalamıştır. Fakat Asurluların bu ittifakı sonradan bozarak Mısır'ın yanında yer alması ile Hititliler ile Mısır arasında yaşanan Kadeş Savaşından sonra, meşhur Kadeş Antlaşması imzalanmıştır.³⁵ Daha çok sınır güvenliğini sağlamaya yönelik dostluk, saldırmazlık ve iyi komşuluk esaslarına dayanan bu anlaşma, tarihin ilk yazılı anlaşması olması hasebiyle güvenlik kavramı formal nitelik kazanmıştır.³⁶

Antik Yunan'da site devletlerinin güçlü Persler karşısında bir ittifak oluşturarak verdikleri mücadelede kazandıkları başarıyı Platon ve Aristo, Helen bağlarının gücüne bağlamışlardır.³⁷ Bu dönemde site devletlerinin birlikte dışa karşı verdikleri mücadele meşru bulunurken kendi aralarında yaptıkları çatışmalar meşru görülmemiştir. Bu şekilde ilk örneğine rastladığımız blok içi mücadelelerin meşru görülmemesi Soğuk Savaş sonrasında kutuplaşan dünya içinde karşılıklı kutuplar arası mücadelede bugünkü anlamını bulacaktır.

Yunan uygarlığından sonra tarih sahnesine çıkan Roma uygarlığında güvenlik kavramının dayandığı esaslar, merkeze bağlı sistemin sürekliliği, tüm

Tehdidin yeri, yönü ve mahiyeti değiştiğinde dönemin güvenlik anlayışı da buna kendisini uydurmaktadır.

diğer aktörlerin bu sistem içine dâhil edilmesi, güçlü bir ordu ile sistemin korunması, hukuk kuralları ile de iç düzenlemelerin yapılması şeklindedir.³⁸ Gücünün doruğunda olduğu dönemlerde kendisine tek başına tehdit oluşturabilecek bir devlet olmadığından Roma uygarlığı kendisine karşı oluşabilecek ittifak sistemlerini dış tehdit, bölünmeye yol açabilecek tüm diğer durumları da iç tehdit olarak algılamıştır. Roma uygarlığının güvenlik konusuna sağladığı katkı ise güvenliği kurallara bağlayarak onu normlaştırmasıdır.³⁹

Orta Çağ güvenlik açısından hem benzerlerin mücadelesine hem de benzezemelerin mücadelesine sahne olmuştur. Bu çağda güvenlik ile dinin özdeş bir kavram olarak kullanıldığını göz önüne alacak olursak ilk cümle daha kolay anlaşılacaktır. Bu çağda devletlere hâkim olan dinin güvenlik tanımlamalarını etkilemesi doğaldır. Bu dönemde aynı dinden, hatta aynı mezhepten olmayanlarla mücadele etmek uluslararası güvenlik kavramının başına yerleşmiştir.⁴⁰ Bu dönemde dolayısıyla din adamları da güvenliğin kurucuları ve kollayıcıları hâline gelmişlerdir. İlerleyen zaman içerisinde coğrafi keşiflerin gerçekleşmesi ile birlikte güvenlik kapsamı içerisine dâhil edilecek alanlar da genişlemeye başlamıştır. Bu dönemde güvenlik alanı ile çıkar alanı kavramları özdeş hâle gelmeye başlamıştır. Orta Çağda güvenlik konusunda meydana gelen bir diğer gelişme ise çağın sonlarında savaş araçlarının çeşitlenmesi ile güvenlik sağlamada kullanılan araçların değişmesidir. Buna bağlı olarak da güvenlik kavramı içinde var olan silahlanma ve silahsızlanma olguları ilk kez ortaya çıkmıştır.

16. yüzyıldan itibaren başlayan reform hareketleri güvenliğin sahip olduğu dinî kimlikten sıyrılmasının önünü açmıştır. Reform hareketleri, güvenlik ile ilgili endişeleri ve bunları bertaraf edecek önlemleri gökyüzüne ve yeryüzüne indirerek somutlaştırmıştır.⁴¹

17. yüzyılda uluslararası sisteme hâkim olan merkantalizm⁴² güvenlik kavramını da etkilemiştir. Bu dönemde güvenlik altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ele geçirilmesi ve hazinenin doldurulması anlamına gelmekteydi. Bunun için de güvenlik nedeniyle güçlü askerî kapasiteye gerek duyulmuştur.

18. yüzyılda liberalizme⁴³ geçiş ve ulus devletleşme sürecinin başlaması ile birlikte bir anlam genişlemesi daha yaşamıştır. Bu dönemde güvenlik ile ilgili projeler daha organize daha planlı uygulamalar şeklindedir. Yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar döneme damgasını vuran Metternich politikaları güvenlik kavramını da etkilemiştir.⁴⁴ Bu yüzyılda güç dengesi kavramı pratik açıdan güvenlik çalışmalarına dâhil olmuştur. Kavram aslında insanlık tarihi boyunca güvenlik politikalarına hâkim olmuştur.⁴⁵

19. yüzyılın büyük güçleri için güvenlik sadece ulusal sınırları korumak ya da komşulara doğru genişletmek olarak tasarlanmamış, gidilebilen veya ulaşılabilen hemen hemen her yer anlamına gelmiştir. Bu bakımdan diyebiliriz ki güvenliğin üçüncü aşaması⁴⁶ ilk kez güvenlik kavramı içinde yer almaya başlamıştır. Bu dönemde güvenlik, devletlerin kendileri için belirledikleri çıkar alanlarını ele geçirmek, geçirdikten sonra da tıpkı vatanları gibi korumak anlamına gelmektedir.

Tarihsel değişim içerisinde güvenlikte son büyük değişiklik Soğuk Savaşın bitmesi ile yaşanmıştır. Soğuk Savaşın bitişi ile tehdit algılamaları değişen devletler, güvenlik anlayışlarını ve buna yönelik önlemlerini yeniden düzenlemişlerdir. Bu dönemde devletler artık başarısız devletleri, çevre sorunlarını, insan hakları ihlallerini vb. durumları kendi güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılamaya başlamışlar,⁴⁷ 11 Eylül saldırılarına kadar büyük oranda güvenlik ile insan hak ve özgürlüklerine saygıyı dengelenmesi gereken kavramlar olarak değil de ancak birlikte uygulandığında başarılı olacağını düşündükleri kavramlar olarak ele almışlardır.

D. Uluslararası Toplumda Güvenlik

Güvenlik kavramı pratikte uluslararası ilişkilerin inceleme alanı bakımından iki inceleme düzeyinde ele alınabilir. Bunlar; ulus devletlerin güvenliği ve uluslararası toplumun bütünüdür. Bu iki inceleme düzeyinin ne birbirlerinden ne de tek tek bireylerin güvenliğinden kesin ve net çizgilerle ayrılması ve ayrı ayrı ele alınması mümkündür. Benzer şekilde Oran, ulusal güvenliğin halkaları olarak iç çekirdekte askerî, siyasal-toplumsal ve ekonomik eksenleri, dış çekirdekte de uluslararası sistem ekseninin topyekûn ulusal güvenliği oluşturduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bu çerçevede güvenlik çalışmalarının birbirleriyle bağlantılı olmaları sebebiyle aslında bir bütünlük arz ettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki tek tek kişilerin güvenliklerinin sağlanması aslında bir yandan devletlerin güvenliğine hizmet ederken diğer yandan da uluslararası güvenliğe hizmet etmektedir. Burada yapmaya çalıştığımız sınıflama incelemenin analitikliği açısından gereklidir. Yoksa ulusal güvenlik⁴⁹ ve uluslararası güvenlik birbiriyle etkileşen birbirini tanımlayan olgulardır.⁵⁰

Ulusal güvenlik kavramı geleneksel olarak, korunması gereken değerler olan siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermektedir.⁵¹ Ulusal güvenlik hiç kuşku yoktur ki güç ile birlikte düşünülen bir kavramdır.⁵² Uluslararası güvenlik açısından devletlerin sahip oldukları güç, güvenlik araçlarını belirlemenin yanında kimi zaman da o devletin varlığının amacını

da belirleyebilmektedir.⁵³ Bu doğrultuda her devlet güvenliğini bir esasa bağlamadan önce kendi durumunu saptar. Bu saptamayı güvenliğe ilişkin donanımlarını⁵⁴ diğer devletler ile karşılaştırarak yapar.

Devletler güvenliklerine ilişkin durumlarını tanımladıktan sonra gereksinmelerini saptarlar. Bu gereksinmeler genellikle orta ve uzun vadeli projeksiyonlar şeklindedir. Devletlerin kendi güvenlikleri için saptadıkları gereksinimleri karşılamaları için kapasitelerini artırmaları gerekir. Çünkü yapılan saptama sonucu tespit edilen “öteki”ler⁵⁵ de kapasitelerini artıracaklardır. Böylelikle daimî bir kapasite artışı devletlerin güvenlik anlayışlarının temeline yerleşmektedir.⁵⁶

Bu şekilde devletler güvenliklerini sağlamak için, yani varlıklarını sürdürme ve koruma faaliyetleri sırasında, birtakım tehdit tanımlamaları yaparlar.⁵⁷ Bir devletin güvenliği yaptığı bu tanımlamalar ve çoğu zaman da bu tehditler çerçevesinde algılamaların yapılması ile ortaya çıkmaktadır.⁵⁸ Söz konusu tehdit tanımlamaları devletler içerisinde iktidara gelen siyasi iktidarlar tarafından yapılmaktadır. Bu sebeple devletler içerisinde siyasi iktidarların değişmesi görece şekilde devletlerin güvenlik anlayışlarında da değişikliklere yol açmaktadır. Diğer bir değişle tehdit algılamaları yanında devletler içinde değişen siyasi iktidarlar da devletlerin güvenlik anlayışlarının değişmesi sonucunu doğurmaktadır.

Ulusal güvenlik hiç kuşku yoktur ki güç ile birlikte düşünülen bir kavramdır.

Bu bağlamda diyebiliriz ki George W. Bush’un ABD’de iktidara gelmesi ile ABD’nin değişen ulusal güvenlik anlayışı 11 Eylül sonrasında daha da farklı bir hâl almıştır. Denilebilir ki 11 Eylül saldırıları ABD’nin güvenlik anlayışında oldukça köklü değişimlere yol açmıştır.

II. ABD’nin Güvenlik Anlayışı ve Dönüşüm

A. ABD’nin 11 Eylül 2001’e Kadar Güvenlik Politikası

ABD kolonyal sistemden, Britanya’nın sömürsünden kurtulup bağımsızlığına kavuştuktan sonra uzun bir süre iç güvenlik sorunlarıyla ilgilenmiştir. 1867’de Ruslardan Alaska’nın satın alınması, 1898’de İspanya ile savaş yaşanması iç güvenlikten dış güvenliğe doğru bir geçiş sürecini işaret eder.

I. Dünya Savaşı sonrasında 8 Ocak 1918’de Başkan Woodrow Wilson’un senatoya sunduğu 14 maddelik ilkelerle barış esasına dayalı, yani güvenliği sağlayıcı bir uluslararası toplum modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mil-

letler Cemiyetinin⁵⁹ bu ilkelerden biri olarak yer alması ortak güvenlik anlayışını tesis etmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında, Milletler Cemiyetinin başarısızlığının bir uluslararası örgütle doldurulması Birleşmiş Milletler Antlaşması ile yerine getirilmiştir. Ortak güvenlik anlayışı Birleşmiş Milletler Antlaşmasında daha fazla vurgulanmıştır. ABD, bu Örgütün ve Antlaşmanın mimarlarından olmasına rağmen, uluslararası toplumda bu sistemi ihlal eden ve son zamanlarda sistemi eleştiren devlet olmuştur.

II. Dünya Savaşı ile 1990'lı yıllara kadar geçen dönemde, iki kutupluluğun gereği olarak Sovyetler Birliği tehdit olarak görülmüş ve güvenlik sistemi de buna göre oluşturulmuştur.

B.11 Eylül Sonrası Bush Dönemi ABD Güvenlik Anlayışı

11 Eylül saldırıları, hakkında yapılan spekülasyonlar bir kenara bırakılacak olursa, geçmişten günümüze mevcut otoriteye karşı gerçekleştirilen terörist saldırılar içerisinde belki de en acımasız ve dikkat çekici olanıdır. Sadece birkaç dakika içinde olup biten saldırılar dünya genelinde yarattığı sansasyon bir yana ölen masum insan sayısı bakımından da kendinden önceki terörist saldırıların hiçbirine benzememektedir.⁶⁰

Bu saldırıların sonrasında başta ABD olmak üzere tüm dünyada sert güvenlik önlemleri gerek ulusal gerekse uluslararası güvenliğin sağlanmasında daha tercih edilen yöntemler olarak karşımıza çıkmıştır. Öyle ki saldırılar sonrasında dönemin başkanı George W. Bush ABD'nin terörizme savaş açtığını ilan etmiştir. Akabinde ABD Ekim 2001'de çıkarmış olduğu PATRIOT yasası ile ülke içerisinde güvenliğin sağlanmasında sert güvenlik önlemlerinin kullanılacağını açıklamış oluyordu⁶¹. Akabinde benzer şekilde İngiltere de sert güvenlik önlemlerinin ülkelerinin ulusal güvenliklerinde esas alınacağını "Prevention of Terrorism Act" ile ortaya koyuyordu.

Saldırılar sadece Amerikan milliyetçiliğinin değil, aynı zamanda karşıt bir ırkçılık anlayışının da doğmasına yol açmıştır. 11 Eylül sonrası, ABD'de bir nevi yeni bir Mc Carthyizm yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde antikomünizm, komünist düşmanlığı olarak nitelenen bu yaklaşım 11 Eylül sonrasında ise ABD'de âdeta Orta Doğulu düşmanlığı şeklini almıştır.⁶² Patriot Act içeriği itibarıyla ABD'nin ülke içerisinde güvenliği sağlamak adına sert güvenlik önlemleri ile âdeta insan hak ve özgürlüklerinin ikinci plana atılmasıdır.

Genel itibarıyla Patriot act dört temel uygulama alanına sahiptir:

1- Bilgi edinimi ve paylaşımı,

2- Ceza hukuku ve uygulaması konusundaki prosedürler: Yasa ceza kanununda yapılan düzenlemelerle terör suçlarını araştırma, tutuklama ve ce-

zalandırma hususlarında yasa uygulayıcılarının yetkilerini arttırmayı hedeflemektedir.

3- Terörle bağlantılı suçların cezalarının sertleştirilmesi,

4- Sınır kontrolü ve göçmenlik prosedürleri. Göçmen bürolarının yabancıları soruşturma ve gerektiğinde sınır dışı edebilme yetkilerinin artırılması.⁶³

II. Dünya Savaşı sırasında, Milletler Cemiyetinin başarısızlığının bir uluslararası örgütle doldurulması Birleşmiş Milletler Antlaşması ile yerine getirilmiştir.

Patriot Act aslında terör ve terörle ilgili konular için çıkarılmış olmasına rağmen, aynı zamanda kara para aklama, dinleme, arama izinlerinin yetki alanlarının artırılması, Uluslararası İstihbarat Takip Kanunu (FISA), çeşitli bilgisayar teknolojilerinin kullanılarak soruşturmaların yürütülmesi gibi alanlarda da bağlayıcı hükümler içermektedir.⁶⁴ Yasa'nın temel dayanağı terörizmle mücadele bağlamında özgürlüklerin Amerikan halkının güvenliği için sınırlandırılmasıdır. Patriot Act yürütme ve yargı organlarının alıkoyma ve izleme yetkilerini genişleten Yasa, hükümete herhangi bir yerli ya da yabancı politik grubu "terörist" olarak nitelendirme hakkı verirken, ev ve iş yerlerinin gizlice aranmasını yasal hâle getiriyor, diğer bir yandan sağlık, finans, iş ve eğitimle ilgili özel kayıtlara giriş olanağı verirken telefon dinleme ve İnternet üzerindeki iletişimi izlemede yürütmenin yetkilerini arttırıyordu.⁶⁵

Ülke içinde Bush yönetimi sert güvenlik önlemlerini bu şekilde pratiğe aktarırken uluslararası arenada da 2002 ve akabinde 2006 yıllarında kabul ettiği Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri ile güvenlik tanımlamasında sert diğer bir deyişle Hobbescu güvenlik anlayışını pratiğe koyuyordu.

Bush doktrini olarak da anılan ABD'nin bu dönem ulusal güvenlik stratejisi, Amerikan ulusal değerlerinin ve çıkarlarının korunmasını kendisine temel aldığı iddiasından yola çıkmaktadır. Bunun yanında bu stratejide yer alan amaçların yerine getirilmesi ile dünyanın sadece daha güvenli değil aynı zamanda daha iyi olacağını öne sürmektedir. Bush dönemi ulusal güvenlik stratejisi kendisine koymuş olduğu bu amaca ulaşmak için de sırası ile şunları yapmayı öngörmektedir: İnsan onurunun her şeyden önce gözetilmesi, küresel terörizmi bertaraf etmek için ittifakları güçlendirmek ve Birleşik Devletler ve dostlarına karşı olan terörist saldırıları önlemeye çalışmak, bölgesel çatışmaları yatıştırmak için başkaları ile birlikte çalışmak, düşmanların Bir-

leşik Devletleri, müttefiklerini ve dostlarını kitle imha silahları ile tehdit etmelerinin önüne geçmek, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile küresel ekonomik büyümenin yeni çağını başlatmak, toplumları dışa açarak ve toplumların içlerinde demokratik kurumlar inşa ederek gelişmişlik dairesini genişletmek, küresel gücün diğer başlıca odakları ile ortak eylemler için gündemler geliştirmek, Amerika'nın ulusal güvenlik kurumlarının yirmi birinci yüzyılın şartlarına ve meydan okumalarını karşılayabilecek şekilde dönüştürmek ve küreselleşmenin zorlukları ile mücadele ederken sunduğu fırsatları da değerlendirmek.

Stratejinin en can alıcı başlığı ABD'nin terörizme karşı açtığı savaştır. Stratejiye göre bu savaşta düşman tek bir politik rejim, kişi veya ideoloji değildir. Düşman planlı olarak, siyasi motivasyonlu, masum insanları hedef alan eylemleri gerçekleştiren teröristlerdir ve ABD bu eylemleri gerçekleştirenler ile onlara yardım ve yataklık edenler arasında bir ayırım yapmayacağını açıklamıştır. ABD 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisinde şu ifadeye yer vermiştir: "Günümüzde düşmanlarımız terörizme destek veren, yataklık eden ve siyasetin kirli bir aracı olarak terörizmi kullanan rejimler medeni devletlerin neler yapacaklarını görmüşlerdir. Afganistan özgürleştirilmiştir ve bu terörizme karşı verilecek yegâne savaş olmayacaktır. Önceliğimiz küresel anlamda terörizme son vermektir."⁶⁶ ABD ülkesini ve halkını korumak için meşru müdafaa hakkının kullanılması bağlamında önceden saldırı hakkını⁶⁷ kullanarak kendisini savunacaktır.⁶⁸

ABD, bu şekilde ulusal güvenliğine yönelik tehdit tanımlamasında terörizmi ilk sıraya koyarken bu tehdide karşı geliştirilecek güvenlik anlayışının temeline de sert güvenlik önlemlerini diğer bir deyişle Hobbescu güvenlik anlayışını koymuştur.

ABD'nin özgürlük ve demokrasi temelli politikasını terk etmeye başlaması 11 Eylül'den önce ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte ABD açısından uluslararası sistem bir engel olarak algılanmıştır.⁶⁹

Değişen tehdit tanımlamalarının ve siyasi iktidarların değişmesinin devletlerin güvenlik algılamalarında değişiklik yaratacağı önermesinden hareketle Obama hükümetinin iktidara gelmesi ile birlikte ABD'nin güvenlik anlayışında çok önemli de olmasa bir değişiklik yaşanacağını söylemek yanlış olamayacaktır.

B. Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Anlayışı

Amerikan dış politikasında diğer başlıkların yanında geçmiş dönemde Bush doktrini olarak nitelenen güvenlik politikalarında da değişiklikler yapacağı gerek Obama'nın başkanlık öncesi konuşmalarından gerekse başta

Kahire konuşması olmak üzere başkanlık sonrası açıklamalarından anlaşıl-
maktadır.

Her şeyden önce 11 Eylül saldırıları sonrasında şekillenen Bush yöne-
timi ulusal güvenlik stratejisinin temel varsayımlarından birisi olarak değeri-
lendirilen “kanıt aramadan bedel ödetmek”⁷⁰ yaklaşımı Obama’nın gelmesi
ile ABD dış politikalarına daha fazla yön veremeyeceği söylenebilir. Obama
birçok yerde yaptığı konuşmalarda diyalog ve uzlaşa ile sorunları çözmek
kendisinin ve yönetimin öncelikli vazifesi olduğunu belirtmiştir. Bu doğrul-
tuda Başkan Obama’nın 4 Temmuz 2009’da Mı-
sır’ın başkenti Kahire’de bulunan Kahire
Üniversitesinde yaptığı konuşması bir önceki
dönem güvenlik stratejisi hakkında yapılan yo-
rumların yeni dönemde artık ABD dış politika
yaklaşımına bir eleştiri olarak ortaya atılamayaca-
ğını destekler nitelikte ipuçlarını içinde barındır-
maktadır. Obama konuşmasına başlarken
Kahire’de yeni bir arayış için bulunduğunu belirt-
miş ve “İslam hakkında, nerede olursa olsun
olumsuz basmakalıp düşünceler ile mücadele et-
meyi ABD başkanı olarak üstlendiğim sorumlulu-
ğun bir bölümü kabul ediyorum.” demiştir.⁷¹

Benzer şekilde Obama, Türkiye’ye yapmış ol-
duğu ziyaret sırasında 6 Nisan 2009’da TBMM’de
yaptığı konuşmada ABD’nin İslamiyet ile savaş
içinde olmadığını ve hiçbir zaman da olmayacağını belirtmiştir. Obama ko-
nuşmasında Müslüman dünyası ile karşılıklı çıkara ve saygıya dayalı daha
kapsamlı ilişkiler isteğini bunun için de yanlış anlamaları aşmak ve ortak bir
zeminde buluşmak için çaba sarf edeceğini dile getirmiştir.⁷²

Obama dönemi güvenlik stratejisinin Bush dönemi güvenlik stratejisine
oranla sert Hobbescu güvenlik anlayışından ziyade, yumuşak Lockeçu gü-
venlik anlayışına daha yakın olduğuna dair ipuçları Obama’nın Türkiye zi-
yareti sırasında Türk öğrenciler ile yaptığı söyleşi sırasında Kyoto Protokolü
hakkında kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta yer almaktadır.
Obama hükûmeti bunu yaparken çevreye Bush hükûmetinden daha fazla
önem verilmesi gerektiğinin farkındadır. Türk öğrenciler tarafından kendi-
sine yöneltilen ABD’nin neden hâlâ Kyoto Protokolü’nü⁷³ imzalamadığı yö-
nündeki bir soruya, Kyoto Protokolü imzalandığında ABD’nin bu Protokol’e
imza atmamasının bir hata olduğunu kendi hükûmetinin ise giderek daha
vahim bir hâl alan küresel çevre sorunları ile mücadele etmek için adımlar

ABD’nin özgür-
lük ve demok-
rasi temelli
politikasını
terk etmeye
başlaması 11
Eylülden önce
ortaya çıkmıştır.

atmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Lakin bunun yanında bu sözlerinin ABD'nin Kyoto Protokolü'nü imzalayacağı yönünde anlaşılması gerektiği çünkü Kyoto'nun ömrünü tamamladığını, bunun yerine hükûmetinin bu yıl sonunda Kopenhag'da bir sonraki çevre programı için kapsamlı bir gündem hazırladığını belirtmiştir.⁷⁴

Bush dönemi ulusal güvenlik stratejisinin en önemli başlığını belki de uluslararası terörizmle mücadele oluşturmaktadır. Obama hükûmeti de dünyada hiçbir ülkeye yönelik terörün hoş görülemez olduğu konusunda Bush hükûmeti ile hemfikirdir.⁷⁵ Bu doğrultuda ABD başta El Kaide terör örgütü olmak üzere dünyada terörizm ile mücadeleye devam edecektir. Ancak Obama hükûmeti sadece sert güvenlik önlemleri ile değil fakat aynı zamanda ekonomik ve refah artırıcı önlemlere de ağırlık vererek terörizm ile mücadele edilebileceği görüşündedir. Bu doğrultuda Obama, Amerika'nın askerlerini Afganistan'da tutmak istemediğinin yanı sıra, orada askerî üs de bulundurma niyetinde olmadıklarını, şiddet yanlısı aşırı uçların Afganistan'da daha fazla bulunmadıklarından emin olduğunda Amerika'nın her bir askerini memnuniyetle geri çekmek istediğini belirtmiştir.⁷⁶ Bunun ötesinde Obama 11 Eylülün Amerika için son derecede büyük bir sarsıntı olduğunu, bu olayın yol açtığı korku ve kızgınlığın anlayışla karşılanabileceğini, ama bazı durumların da Amerika'yı idealleri ile çelişen davranışlara sürüklediğini kabul etmiştir.⁷⁷ Bu durum karşısında Obama bu gidişatı değiştirmek için somut adımlar atmakta olduklarını belirterek Amerika Birleşik Devletleri'nin işkenceye başvurmasını açık bir şekilde yasakladığını ve Guantanamo Körfezi'ndeki hapisanenin 2010 yılının ilk aylarında kapatılacağını belirtmiştir. Bu durum bir bakıma ABD'nin küresel terörizme açmış olduğu savaşın devam edeceğinin ancak kullanılan yöntemlerin aynı şekilde daha fazla devam etmeyeceğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. Yani hukuka aykırılık terk edilerek hukuka uyma eğilimi sezilmektedir.

Buna paralel ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin bir diğer ayağı olan kitle imha silahlarının gerek terörist ülkelerce gerekse bu silahlardan çıkar sağlamak isteyen devletlerce kullanılmasının önüne geçilmesi konusunda Obama hükûmeti de Bush hükûmeti ile temel mantık noktasında buluşmakla birlikte, yöntemler konusunda tıpkı terörizmle savaş konusunda olduğu gibi buluşmamaktadır. Obama hükûmeti kitle imha silahları bilhassa nükleer silahlar konusunda oldukça hassastır. Bu bağlamda Obama nükleer silahların yaygınlaşmasının hiç kimseye yarar getirmeyeceğini belirtmiştir.⁷⁸

Bunun ötesinde Obama ABD'nin Irak işgali konusunda Bush hükûmeti ile ayrı görüşlere sahip olduğunu da açık bir dille ifade etmiştir. Zira bilindiği üzere ABD Irak'a nükleer silahları olduğunu iddia ederek müdahale etmiş,

müdahale sonrası da yanıldığını Irak'ta nükleer silahlar bulunmadığını açıklamıştır. Irak Savaşı Obama'nın tabiri ile hem kendi ülkesinde hem de dünyada derin fikir ayrılıklarına yol açan zorunluluk sonucu başlatılmayan bir savaştır.⁷⁹ Bu doğrultuda ABD muharip güçlerini Ağustos 2009'un sonuna kadar Irak'tan çekeceğini açıklamıştır.⁸⁰ Bunun ötesinde Obama Irak'taki bütün kuvvetlerini 2012 yılına kadar geri çekeceklerini belirtmiştir.⁸¹ Daha da ötesinde Obama bilhassa nükleer silah üretimi konusunda çalışmaları nedeniyle Bush hükûmeti döneminde sertleşen İran-ABD ilişkilerini düzeltmek

Bush dönemi ulusal güvenlik stratejisinin en önemli başlığını belki de uluslararası terörizmle mücadele oluşturmaktadır.

için adım atmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

Clinton döneminde serbest pazar, insan hakları ve sosyal adalet ön plana çıkarılmıştır. Bush döneminde bunların destekleyicisi rıza unsuru biraz daha geri plana atılmıştır. Rıza aslında bir uzlaşmaya işaret etmektedir. Obama döneminde Amerikan gücünün⁸² ve güvenlik anlayışının tekrar rıza unsurunu öne alması işaretleri verilmektedir.

SONUÇ

Ulus devlet ve uluslararası toplum bakımından toplumsal hayatın güvenlik içerisinde devamı gerekmektedir. Güvenlik kavramı ilk çağlarda askerî güvenlik faktörü açısından anlaşılıp önemli görülürken günümüzde çevresel ve ekonomik faktörler de önemini hissettirmiştir. Örneğin kriz durumlarında küresel ekonomik güvenlik ön plana çıkabilmekte veya iklim değişiklikleri karşısında çevresel güvenlik de önem kazanmış bulunmaktadır.

Küresel güç olarak ortaya çıkan ABD güvenlik politikasında 1990'lardan itibaren önemli değişiklikler yapmıştır. En önemli dönüşüm 11 Eylül 2001 sonrasında ortaya çıkmıştır. Bush'un "Ya bizim yanımızda yer alırsınız ya da karşımızda." söylemi bu dönüşüme işaret etmektedir. Uluslararası hukuka aykırı olarak ortaya atılan önleyici saldırı kavramı daha da ileri götürülüp, ön alıcı saldırı kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavram güvenlikle bağdaşmaz. ABD tarafından uluslararası hukuk sürekli ihlal edilmektedir. Uluslararası toplumun güvenliği ön alıcı saldırı kavramıyla sürekli tehdit altında olacaktır. Çünkü ortada bir saldırı ihtimali olmadan ABD bu kavramı kullanarak diğer devletlere müdahalede bulunma hakkını kendisinde görmektedir. Irak'a saldırısında bunun yanlışlığı da görülmüştür.

Başkanlık seçimleri sonrasında ABD politikalarında önemli değişiklikler yaşanabilmektedir. Bush bu değişimi iktidara geldikten sonra güvenlik alanında yapmıştır. Uluslararası toplumda daha fazla yumuşak güvenlik anlayışı insan haklarının uluslararası toplumda daha fazla kabul görmesini sağlayacaktır. ABD yumuşak güvenlikten vazgeçmiş sert güvenlik anlayışı bilhassa 11 Eylül 2001 sonrasında etkin bir şekilde uygulanmıştır. Obama döneminde yumuşak güvenlik anlayışına geçileceği mesajı verilmiştir. Daha fazla güvenlik daha az özgürlük anlayışı yerine, denge sağlanarak insan hakları ve özgürlük bireylere tanınmalıdır. ■

¹ İç Güvenlik Hobbes ve Pufendorf gibi yazarlarca egemenin halka karşı temel görevi olarak ifade edilmektedir. BRAUCH, Hans Günter, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Uluslararası İlişkiler, C. 5, S. 18 (Yaz 2008), s. 3.

² Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu.

³ DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

⁴ Maslow’un insanların davranış eğilimlerine dair teorisi hakkında bkz. MASLOW, A. S A Theory of Human Motivation, **Psychological Review**, Nu. : 50, s. 370-396.

⁵ Güvenlik ikilemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. BOOTH, Ken; WHEELER, J. Nicholas, Uncertainty, **Security Studies an Introduction**, (Ed. Paul D. Williams), Routhledge, Newyork 2008, s. 135.

⁶ Diğer adı ile yığılma dengesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. COLLINS, Alan, **The Security Dilemma and the End of the Cold War**, Edinburgh University Pres, U.K 1997.

⁷ BALDWIN, David.A, “Güvenlik Kavramı”, (çev.Çiğdem Şahin) **Avrasya Dosyası**, C: 9, S: 2, Yaz 2003, s. 9.

⁸ Güvenliğin özünde tartışmalı bir kavram olduğuna dair yorumlar da vardır. BUZAN, Barry, **People States & Fear**, Second edition, Lynne Rienner Publishers, USA 1991, s. 1, 2, 15, 364. Fakat güvenliği özünde tartışmalı yani ne anlama geldiği konusunda bir belirsizlik olduğu yönünde değerlendirmek lazımdır, güvenliği daha çok karmaşık veya eksik yorumlanmış bir kavram olarak değerlendirmek gereklidir. BALDWIN, s. 15.

⁹ BUZAN, s. 7-11.

¹⁰ Zira o dönemlerde güvenlik karşı bloktan daha çok ve güçlü silahlara sahip olmaktadır. Realizm, dönemde, genellikle güç hesaplarına soğuk görüşlü merkez olarak tanımlanmıştır ZELIKOW, Philip, The Transformation of National Security”, **The International Interest**, No. 71, Spring 2003, s. 20.

¹¹ Hangi tip devlette olursa olsun “ulusal güvenlik”, açıklanması gereken eylemleri ve politikaları meşrulaştırıp halkın kabul etmesinin sağlanması için kullanılmıştır. BUZAN, s. 11; tam da bu noktada 11 Eylül saldırılarının Amerikan dış politika yapımcıları için tasarladıkları planları yürürlüğe koymak yönünde bulunmaz bir fırsat verdiğini söylemek mümkündür. Afganistan ve Irak müdahalelerinin 11 Eylül saldırısından bağımsız olarak düşünülmüş ama bu saldırı askerî işgalleri mazur göstermek için bir fırsat yaratmıştır. ATAÖV, Türkçaya, **11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi?** Alkım Yayınevi, İstanbul 2003, s. 21. Söz konusu olan dünya terörü ile savaş değil Amerika’nın düşmanları ile savaştır. FISK, Robert, “Bu Savaş Teröre Karşı Değil Amerika’nın Düşmanlarına Karşı Bir Savaştır”, **Düşmanını Arayan Savaş**, 2.Baskı, (drl. Metin Sever, Ebru Kılıç), Everest Yayınları, İstanbul 2001, s. 211.

¹² WALT, Stephan.M., “Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı”, **Avrasya Dosyası**, C. 9, S. 2, s. 75.

¹³ WOLFERS, Arnold, “National Security as an Ambiguous Symbol”, **Political Science Quarterly**, Vol. 67, Nu. 4. (Dec., 1952), pp. 481-502.

¹⁴ Dönemin güvenlik soruları “Sovyet tehdidi büyüyor mu? Stratejik denge nedir?” gibi sorular olmuştur. Dönemde güvenlik teorik değil pratik yönüne ağırlık verilerek ele alınmıştır. BOOTH, Ken, “Güvenlik ve Özgürleş(tir)me”, **Avrasya Dosyası**, C. 9, S. 2, s. 55; bu dönemdeki analizciler çabalarının çoğunu nükleer devrimin ortaya çıkardıklarını anlamaya adanmışlardır. WALT, s. 75.

¹⁵ Bu tarz bir sınıflandırmanın detayları hakkında bk. GÜNER, A. Umut, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya ,2008, s. 7-23.

¹⁶ Hobbes’un insanların doğa hâlinde toplumsal sözleşme ile geçtikleri hâl olan devlete verdiği isim durumundaki Leviathan’ın diğer özellikleri hakkında bk. HOBBS, Thomas, **Leviathan**, printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard, London 1651, s. 103-107.

¹⁷ BOOTH, Ken, “Güvenlik ve Özgürleş(tir)me”, **Avrasya Dosyası**, C. 9, S. 2, s. 58.

¹⁸ Fikirleri ile uluslararası disiplinde realist yaklaşımın doğup gelişmesine öncülük eden Hans Joachim Morgenthau fikirlerini Uluslararası Politika adlı eserinde toplamıştır. Eserin Türkçe çevirisi için bk. MORGENTHAU, J. Hans, **Uluslararası Politika**, (çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

¹⁹ ÇAMAN, Efe, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C.2, Nu. : 8, s. 40-1.

²⁰ Benzer düşünceler St. Augustine, Niebuhr’da da vardır. Bu düşünürler de insan aklının doğuştan kusurlu olduğuna inanırlar. Uluslararası ortamın anarşik olmasının nedeni burada yatmaktadır. WALTZ, N. Kenneth, **İnsan Devlet ve Savaş, Teorik Bir Analiz**, (çev. Enver Bozkurt, Selim Kanat, Serhan Yalçiner), Asil Yayınları, Ankara 2009, s. 24.

²¹ BALDWIN, s. 10. Bu anlamı ile güvenlik, insan hakları ve temel özgürlüklerin sınırlandırılması olarak düşünülmektedir. Yani güvenliğin sağlanması demek alınan asayiş önlemleri ile insan hakları arasında bir denge oluşturulması demektir. Bu manada insan hakları ve temel özgürlükler terazinin bir kefesinde güvenlik ise diğer bir kefesinde düşünülebilir.

²² İnsani güvenlik her rasyonel bireyin asi olmaktansa, sivil savaşa terörizme, suça vb. şeylere karışmaktansa sisteme dâhil olmayı daha kazançlı bulduğu bir düzenin varlığına işaret eder. GOUGH, Mark, “Human Security: The Individual in the Security Question-The Case of Bosnia”, **Contemporary Security Policy**, Vol. 23, No. 3, s. 154.

²³ THAKUR, Ramesh, “A Political World View”, **Contemporary Security Policy**, Vol. 24, No. 1, s. 347.

²⁴ BALDWIN, s. 5.

²⁵ Açıkça pek çok insan hakları koruma mekanizması insani güvenlik ile yakından ilgilidir ve insani gelişimi gibi insan hakları da insani güvenliğin anahtar bileşenidir. McRAE, Rob, **Human Security in a Globalized World, Human Security and the New Diplomacy**, McGill-Queen’s University Pres, London, s. 16.

²⁶ Kavramsallaştırma yeni olsa da güvenliğin çok boyutluluğu yeni bir keşif değildir. 1950’lerde Wolfers, ulusal güvenlik üzerine yoğunlaşmasına rağmen, güvenliğin daha üst ve/veya daha alt düzeylerde tartışılabileceğini kabul etmektedir. Bu doğrultuda diyebiliriz ki güvenlik üzerine yeni görüşlerin çoğu 1952’de Wolfers’in açıkladığı kavramsal çatıya yerleştirilebilmektedir. BALDWIN, s. 31.

²⁷ Bir devletin ekonomisi kötüye gittiği zaman ve insanlar fakirleşip mutsuzlaştıklarında, güvenliği bozucu çatışma durumları giderek artan oranla söz konusu olabilir. GOUGH, Mark, “Human Security: The Individual in the Security Question-The Case of Bosnia”, **Contemporary Security Policy**, Vol. 23, No. 3, s. 146.

²⁸ İnsani Güvenlik Komisyonu Başkanı Amartya Sen, tartışma ortamını, kalkınmayı ve çatışmaları önleyen etkili bir hukuk düzeni yaratan demokrasi ortamının güvenlik için gerekliliğine inanmaktadır. GOUGH, s. 147.

²⁹ GOUGH, s. 148.

³⁰ Ortak güvenlikle ilgili geniş bilgi için bk. BOZKURT, Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, 3. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.51-54.

³¹ BRAUCH, s. 14.

³² Tehditler zaman içinde değişse de her zaman için bir tehdit tanımlaması söz konusudur. Örneğin Soğuk Savaş döneminde tehdit karşı bloktan gelirken Soğuk Savaşın bitmesi ile güvenlik teorisyenleri ve uygulayıcıları tehdit değişmesine dikkat çekmişlerdir. MABEE, Bryan, “Security and the “Security State”: Security Provision in Historical Context”, **Interational Relations**, Vol. 17, No. 2., s. 135; şu doğrudur ki ulusal güvenliğe karşı bir tehdit akıllarda artık daha fazla istilacı ordular imajını uyandırmaktadır. IFANTIS, Kostas, “Understanding International Politics After The 11 September Terrorist Attacks: a Note on the New Security Paradigm”, **Perceptions**, March-May 2002, s. 104.

³³ BRAUCH, Günter Hans, “Introduction: Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century”, (ed. Hans Günter Brauch), **Globalization and Environmental Challenges**, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2008, s. 28.

³⁴ ÇAVAŞ, s. 12; SORENSEN, Georg, “State Transformation and New Security Dilemmas”, **Globalization Security and The Nation State**, (ed. Ersel Aydınli, James N. Rosenau), State University of New York Press, New York 2005, s. 89.

³⁵ Kadeş Antlaşması tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır.

³⁶ Kadeş Antlaşmasının maddeleri için bk.

[http://tr.wikisource.org/wiki/Kade%C5%9F_Antla%C5%9Fmas%C4%B1\(20.01.2010\)](http://tr.wikisource.org/wiki/Kade%C5%9F_Antla%C5%9Fmas%C4%B1(20.01.2010))

³⁷ DEDEOĞLU, s. 17.

³⁸ DEDEOĞLU, s. 19.

³⁹ Diyebiliriz ki Roma uygarlığı hukukun temellerinin atıldığı bir uygarlıktır. DEDEOĞLU, s. 19.

⁴⁰ Bu anlayış Müslümanlara karşı gerçekleştirilen Haçlı Seferleri olarak bilinen sürecin yaşanmasına yol açmıştır.

⁴¹ DEDEOĞLU, s. 23.

⁴² Mekantalizm uluslararası ekonomiyi anlamak için bir yaklaşımdır. Ulusal güvenlik ve bağımsızlığı sağlayacak biçimde altın ve değerli madenin ülkeye sokulması demektir. Merkantalizmin eski ve yeni anlamı vardır. Eski anlamı savaş, yeni anlamı ise uluslararası ticaret olarak nitelendirilebilir. BALAAM, David & VESETH Michael, **Introduction to International Political Economy**, Prenstice Hall, 1996, s. 22; Merkantalizmin tarihçesi ve çeşitleri için bkz. ÖZGÜVEN, Ali, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, s. 51-61.

⁴³ Liberalizm doktrininin doğuşu ve gelişmesi için bk. ÖZGÜVEN, s. 61-70; BALAAM & VESETH, s. 52-57.

⁴⁴ 1815 Viyana düzenlemeleri ile oluşturulan Avrupa uyumu dönemin güvenlik anlayışının kazandığı niteliğin bir göstergesidir. Metternich çabaları ile oluşturulan uyum Avrupa güvenliğinin uzun vadeli

planlar ile tesisini sağlamıştır. Avrupa uyumu hakkında daha fazla bilgi için bk. SANDER, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, s. 175–183.

⁴⁵ Güç dengesi kavramının tarihsel gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. **The Balance of Power in World History**, (Ed. Stuart J. Kaufman, Richard Little, William C. Wohlforth), Palgrave Mac Millen, UK 2007.

⁴⁶ Ulusal güvenliğin üç aşamasının olduğu söylenebilir. Birinci aşama iç güvenliği, ikinci aşama yakın çevrenin ve bölgenin güvenliği, üçüncü aşama ise ikinci aşamanın dışında kalan bölgelerin güvenliğidir. Bu, bir bakıma küresel güvenliktir. DEDEOĞLU, s. 53–54.

⁴⁷ Soğuk Savaş sonrasında güvenlik kavramındaki dönüşüm hakkında farklı bir değerlendirme için bk. ÇAVAŞ, İ. Nalan, **Change in the Security Concepts and Perceptions After The Cold War, and Their Reflections on Security Studies**, Unpublished Master Thesis, Bahçeşehir University, İstanbul ,2008, s. 31-36.

⁴⁸ **Türk Dış Politikası**, Cilt-I, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul ,2008, s. 34.

⁴⁹ Ulusal güvenlik kavramının II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin küresel rolünü meşrulaştırmak için ileri sürüldüğü iddia edilmektedir. BRAUCH, s. 17.

⁵⁰ Uluslararası güvenliği sağlayan politikalar ulus devletler tarafından alınmaktadır. Ulus devletin güvenliği de ulus altı ve uluslararası dinamiklerden etkilenmektedir. Ulusal ve uluslararası güvenliğin ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. BUZAN, s. 328.

⁵¹ BALDWIN, s. 17.

⁵² AYDINLI, Ersel, “Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar.” **Avrasya Dosyası**, C. 9, S. 2, Yaz 2003, s. 43; yüzyıllar boyunca devletlerin oynamayı öğrendikleri güvenlik oyunu, bir güç politikası oyunuydu. BOOTH, s. 57. Güç mücadelesi ulusal güvenliğe karşı en büyük meydan okuma olarak kabul edilebilir. BUZAN, s. 299.

⁵³ Yani bu karşılıklı bir ilişkidir. Güçlü devletler güvenliklerini daha iyi sağlarken, diğerlerinden daha fazla güvenliğe sahip devletler de uluslararası politikada daha iyi durumdadırlar. Aynı noktada Arnold Wolfers bir devletin diğer bir devletten üstün olmasını güvenliğe bağlamanın yanlış olduğu kanısındadır. Wolfers'a göre daha fazla nüfus veya toprağa sahip olmak o devletin diğerlerinden daha üstün olduğunu göstermektedir. BALDWIN, s. 13

⁵⁴ Bu donanım içinde bir devletin ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, ekonomisi, coğrafyası, komşuları, demografik özellikleri, doğal kaynakları, sayılabilir.

⁵⁵ Devletlerin uluslararası güvenliği bir bakıma öteki tanımını zorunlu kılmakta, güvenlik önlemleri ile öteki'ne karşı alınan önlemler bütünü olmaktadır. Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. YILMAZ, Yalçın, **Ulusal Güvenlik Açısından Öteki Gereksiniminin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

⁵⁶ Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasındaki dehşet dengesi buna bir örnektir. Bu denge iki süper gücün birbirlerinde ikinci vuruş kapasitesi bırakmayacak derecede nükleer silahlanmaları ile oluşmuştur. 1957'den sonraki süreçte oluşan bu denge devletlerin sıcak savaştan uzak durmaları sonucunu da doğurmuştur. Bu denge ve doğurduğu sonuçlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. SANDER, **Siyasi Tarih 1918–1994**, s. 452–452.

⁵⁷ Bu tehdit tanımlamalarını Buzan askerî, politik, toplumsal, ekonomik, ekolojik olmak üzere beş başlık altında toplamıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bk. BUZAN, s. 116-134.

⁵⁸ Bu noktada söylemek gerekir ki yapılan tehdit tanımlamaları ve bu tanımlamalar çerçevesinde yapılan tehdit algılamaları her zaman gerçekçi olması gerekmez. Devletler uluslararası çıkarları çerçeve-

sinde tehdit tanımlamaları yapıp, saptadıkları sanal tehditlere karşı önlemler de alabilmektedirler. Bu çerçevede ABD'nin 11 Eylül saldırılarını kendi dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı görünümde görüşler vardır. Amerika'nın Afganistan ve Irak'a karşı sahnelediği bir çeşit Haçlı Seferi, terörizm ve kitle imha silahlarına karşı duyulan korkudan çok petrole engelsiz ulaşma, bölgeyi yeni baştan düzenleme ve İsrail'in güvenliğini daha da fazla sağlama isteklerinden kaynaklanıyordu. Bu konuda bk. ATAÖV, s.26; Bu bağlamda ABD terörizme karşı açtığı savaşta ABD'nin teröristler Amerikanın "çıkarmaları dışında kalan alanlarda insanları katleden teröristler değildir. FISK, s. 210.

⁵⁹ Wilson'un bu konuda Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi bir deneme isimli eserinin ikinci maddesinden etkilendiği kabul edilmektedir. BRAUCH, s.3; BOZKURT, Enver, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesi'nin Günümüze Yansıması", **Anayasa Yargısı**, C. 24 (2007), s. 517-518.

⁶⁰ Örneğin bombalama eylemlerine sıkça başvuran IRA 1969-1987 yılları arasında toplam 8548 bombalama eylemi gerçekleştirmiştir. Bu süre zarfında bombalamalar da dâhil diğer tüm IRA eylemlerinde yaşamını kaybeden toplam insan sayısı ise 2618 kişi olmuştur. ERİŞ, Hamit Emrah, "IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu)", **Terörizm İncelemeleri** (drl. Ümit Özdağ, Osman Metin Öztürk), ASAM Yayınları, Ankara 2000, s. 361-362. Oysa 11 Eylül saldırılarında çelişkili olmakla birlikte, toplam can kaybı 2604 olarak belirtilmektedir.

⁶¹ ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında yürürlüğe koyduğu kısaltılmış adı "vatansever" manasına gelen açılımı "Terörizmin Durdurulması ve Engellenmesi İçin Gerekli Araçların Tahsisini Sağlayarak Amerika'yı Güçlendirmek ve Birleştirmek" yasası olan U.S.A.P.A.T.R.I.O.T Act (**Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism**) buna örnek olarak gösterilebilir. Yasanın getirmiş olduğu düzenlemeler içinde kitle ulaşım araçlarının güvenlinin güçlendirilmesine ilişkin sec801'e göre her kim taşımacılığın güvenliği tehlikeye atabilecek herhangi bir girişimde bulunmayı denediğinde, bulunma tehdidinde bulunduğu ya da bulunmaya ilişkin bir plan yaptığı anlaşıldığında yirmi yıldan fazla olmamak kaydı ile hapse ya da para cezasına ya da her ikisine birden çarptırılabilir. Bulduğunda ise yirmi az olmamak kaydı ile ömür boyu hapse, artı para cezasına mahkûm edilebilir. Yasa bu ve buna benzer sert önlemlerle doludur. Yasanın tam metni için bk. <http://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.pdf> (07.09.2009)

⁶² BEKTAŞ, Buket, **11 Eylül 2001 Terörist Saldırısı Neticesinde ABD'nin Güvenlik Algılamalarındaki Değişiklik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara ,2007, s. 62.

⁶³ David Teather, "Civil Libertarians Prepare to Fight Bush over Tougher Anti-Terror Laws" **The Guardian**, September 15,2003.

⁶⁴ ÖZEREN, Süleyman / CİNOĞLU, Hüseyin "Terörizm ve Amerika Birleşik Devletleri: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Terörle Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi", İhsan Bal (drl.), **Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**, Usak Yayınları, Ankara , 2006, s.186.

⁶⁵ <http://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.pdf> (07.09.2009)

⁶⁶ National Security Strategy Sep. 2002. s. 5.

⁶⁷ Önleyici saldırı hakkında daha geniş bilgi için bk. FLYNN, Matthew, J., (2008) **First Strike Preemptive War in Modern History**, Routledge, New York.

⁶⁸ National Security Strategy Sep. 2002. s. 6.

⁶⁹ SİLİNİR, Murat, **Amerikan Gücünün Geleceği?**, Lalezar Kitabevi, Ankara ,2009, s. 125.

⁷⁰ KISSENGER, Henry,(2001) "Terörizm Ağını Yok Edin, Kanıt Aramadan Bedel Ödetin", **Düşmanımı Arayan Savaş**, 2. Baskı, (drl. Metin Sever, Ebru Kılıç), Everest yayınları, İstanbul, s ,103.

⁷¹ Remarks by The President on a New Beginning [http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-at-Cairo-University-6-04-09/\(09.09.2009\)](http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-at-Cairo-University-6-04-09/(09.09.2009))

⁷² Remarks by President Obama To The Turkish Parliament
[http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Obama-To-The-Turkish-Parliament//\(\(09.09.2009\)\)](http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Obama-To-The-Turkish-Parliament//((09.09.2009)))

⁷³ Kyoto Protokolü küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik uluslararası bir antlaşmadır Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içinde imzalanmıştır.

⁷⁴ VICTOR, David G.,(2001) **The Collapse of the Kyoto Protocol and the Struggle to Slow Global Warming**, Princeton University Press, Princeton.

⁷⁵ Remarks by President Obama To The Turkish Parliament

⁷⁶ Remarks by The President on a New Beginning

⁷⁷ Remarks by The President on a New Beginning

⁷⁸ Remarks by President Obama To The Turkish Parliament

⁷⁹ Remarks by The President on a New Beginning

⁸⁰ <http://www.showhaber.com/157801/Manset/ABD-iRAKTAN-CEKiLiYOR.html>

⁸¹ Remarks by The President on a New Beginning

⁸² SİLİNİR, s. 18.